

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Інститут філології та соціальних комунікацій
Кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного
літературознавства

**Співи землі:
біологія та екологія в літературі та
культурі**

*Матеріали
Міжнародної наукової конференції*

Бердянськ-2022 рік

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

Редакційна колегія:

Новик О.П., доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет; **Харлан О.Д.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет

*Друкується за рішенням вченої ради
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 12.08.2022 р.)*

С 43 «Співи землі: біологія та екологія в літературі та культурі»: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23.09.2022 р.) / [ред.кол.О. П. Новик, О.Д. Харлан]. Бердянськ : БДПУ., 2022. 297 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету. Конференцію було присвячено питанням екології та біології в культурі, літературознавстві, проблематика доповідей спирається на потреби наукового літературознавства та практики викладання літератури у контексті екокритики.

Матеріали збірки можуть бути використані вчителями та студентами-філологами, викладачами, аспірантами, а також усіма, хто цікавиться сучасними проблемами дослідження літератури.

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несуть автори

© Бердянський державний педагогічний університет, 2022

© Автори статей, 2022

Мітракова О.О.	ФЛОРИСТИЧНІ КОНЦЕПТИ ОНОМАСТИКИ У РОМАНАХ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА: ВІД ЖИТТЄДАЙНОГО ДО ВБИВЧОГО	170
Matthew Moore	'THE PLASTICITY OF LIVING FORMS': ECOLOGICAL ENTANGLEMENTS, ANTHROPOCENTRIC DAMAGE AND 'SLOW VIOLENCE' IN H.G. WELLS'S FICTION	173
Москвітіна Д.А	«...ДОКИ НА ДУНСІНАНСЬКИЙ ПАГОРОК ВИСОКИЙ НЕ ЗРУШИТЬ ЛІС БІРНАМСЬКИЙ...»: ДЕРЕВА-КОМБАТАНТИ В БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ	178
Ніколаєнко В. М.	МОТИВ ПОЛЮВАННЯ НА ЛЮДИНУ В РОМАНІ Т. І О. ЛИТОВЧЕНКІВ «КНИГА ЖАХІТТЯ. 1932–1938»	183
Ніколаєнко К. І.	ЧЕШИРСЬКИЙ ПРОТИ БЕЗІМЕННОГО: ОБРАЗ КОТА У ПОВІСТЯХ ЛЬЮЇСА КЕРРОЛА «АЛІСА У ДИВОКРАЇ» ТА НІЛА ГЕЙМАНА «КОРАЛІНА»	187
Новик О.П.	«ПОЗА МЕЖАМИ КРАСИ» : ПРИРОДА ЯК СКЛАДОВА ПОВСЯКДЕННОСТІ БАРОКОВОГО ТВОРУ	191
Павлик Н. В.	ФУНКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНОГО ОПИСУ В ПРОЗІ РОМАНА ІВАНИЧУКА	193
Павлюк О.О., Волгіна О.О.,	КВІТИ ПРОТИ ЗЛА У ТВОРІ-КАЗЦІ МОРІСА ДРЮОНА TISTOU LES ROUCES VERTS	197
Петренко- Цеунова О.І.	ОПОЗИЦІЯ ПРИРОДИ І КУЛЬТУРИ В «КИЇВСЬКОМУ ТЕКСТІ» ДОБИ	

Москвітіна Д.А.
кандидат філологічних наук
Запорізький державний медичний університет

«...ДОКИ НА ДУНСІНАНСЬКИЙ ПАГОРОК ВИСОКИЙ НЕ ЗРУШИТЬ ЛІС БІРНАМСЬКИЙ...»: ДЕРЕВА-КОМБАТАНТИ В БРИТАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

Після початку повномасштабної війни Росії проти України, однією з трендових тем у медіа та соціальних мережах стала боротьба української природи проти загарбників. Інформаційний простір постійно підживлюється доказами того, як українська земля боронить сама себе або гідно відповідає окупантам як кліматичними умовами, так і за посередництва флори та фауни: це й вгрузла у зораному чорноземі російська військова техніка, й порослий жовтими та блакитними квітами ворожий танк, і згряя диких гусаків, що збила літак ворога над Херсонщиною, і зупинений через дощі наступ на Луганщині, і шторми в Чорному морі, що змусили відійти бойові кораблі. Крім того, цю ідею, проте з протилежними сенсами, експлуатує й російська пропаганда: так, одним з примарних *casus belli* для вторгнення стала інформація про такий собі проєкт UP-4, згідно з якою в Україні велися розробки етнічної біологічної зброї із застосуванням спеціально натренованих перелітних птахів. Актуалізація мотиву супротиву навколишнього середовища зумовлюється ще й величезною шкодою, яку військова агресія Росії наносить українським ландшафтам, природним ресурсам та екосистемі в цілому.

Так чи інакше, мотив природного захисту армії, що боронить свою землю або воює з праведного боку, сягає корінням сивої давнини та присутній у фольклорі та легендаріумі багатьох націй: згадаймо славнозвісних гусаків, що врятували Рим; *камікадзе*, або «божественний вітер» - тайфун, що за легендою зупинив вторгнення монголів у Японію у другій половині XIII ст.; чи іспанський екземплум про бджіл, що атакували ворожу армію.

В британській літературній традиції цей мотив представлений доволі своєрідним чином – у якості природних

помічників на боці добра незрідка фігурують дерева. Думається, що це пов'язано передусім із релігійними практиками друїдизму, характерними для язичницьких кельтських народів – валлійців та ірландців. Друїди убожували всі елементи природи, проте чільне місце у світобудові, на їхню думку, належало саме деревам (одна з версій походження слова *druid* припускає поєднання індоєвропейського коренів *deru-* («дерево, зокрема дуб») та *wid-* («бачити, знати»)). У кельтській міфології дерева – дуб, ясен, яблуня, вільха, бузина, тис та ін. – мають потужне символічне та сакральне значення. Зокрема, з дубом пов'язаний один із найважливіших друїдських ритуалів, описаний ще в «Природничій історії» Плінія Старшого. Під час цього дійства друїд мав залізти на священний дуб, зрізати з нього омелу, принести в жертву двох білих биків, а з омели зварити еліксир, що використовувався у якості протиотрути та ліків від безпліддя. Ліщина вважалась деревом поетів, її не можна було рубати на дрова, а ясен шанували як святкове дерево, адже саме біля нього розгорталися ритуальні дійства під час язичницького свята Белтейн у перший день травня. Про значимість дерев у кельтській культурі свідчить і використання їхніх назв для найменування літер у огамічному письмі, що використовувалось переважно в ранньосередньовічній Ірландії.

Мотив військового виступу дерев на чийомусь боці актуалізується вже у середньовічному епосі, зокрема у валлійській поемі «Битва дерев» («*Cad Goddeu*»). Її список зберігся у створеній у XIV столітті «Книзі Талієсіна». Поема складається з 248 рядків та від першої особи (особистість наратора лишається не зовсім зрозумілою, за основною версією це і є поет Талієсін) оповідає про випадок, коли могутній Гвідіон оживив дерева та змусив їх битися на своєму боці.

Сюжету як такого в поемі немає, проте у інших джерелах валлійського епосу – зокрема, у «Валлійських тріадах» та «Мабіногі» – містяться більш детальні перекази цієї історії. «Битва дерев» має стосунок до суперечки між чаклуном і бардом Гвідіоном та Аравном, королем Ануну. Гвідіон разом зі своїм братом Амейтоном вкрали у Аравна собаку, сарну та чибіса. Аравн викликає Гвідіона на прю і вони обоє застосовують різні магичні прийоми. Втім, перемогти кожен із них може, лише

вгадавши ім'я певної людини на ворожому боці: з боку Гвідіона це жінка та ім'я Ахрен (себто, «дерева»), а з боку Аравна – воїн на ім'я Бранн. Гвідіон вгадує його ім'я й перемагає. Втім, у самій поемі нарративний фокус зосереджений здебільшого на переліку дерев, що виступають на боці Гвідіона. До того ж, в цьому творі переплітаються язичницькі та християнські мотиви: попри те, що оживлення дерев ясно вказує на анімізм та магічне мислення, здатність вдихнути в рослини життя дарує Гвідіонові єдиний Бог – вони (з поеми незрозуміло, хто саме) звертаються «до святих, до Христа та янголів охоронців з проханням захистити їх принців». У відповідь Господь повеліває «владикам дерев» «повстати тисячами» поряд із принцом (вочевидь, у іпостасі принца тут фігурує Гвідіон, який в інших творах «Мабіногі» та «Валлійської тріади» не згадується як коронована особа) та «перешкодити підлим людям, що зазіхають на незаселені землі». Далі поема містить розлогий перелік рослин, що постають на захист Гвідіона та особливостей їхньої бойової поведінки. Втім, сама сцена битви в поемі відсутня, нарративний фокус переключається на інші події і твір завершується згадкою про пророцтва, які мають справдитися. Попри те, що поема позбавлена батальної сцени епічного масштабу, вона все ж фіксує мотив залучення природних сил до розв'язання людських конфліктів, поєднуючи при цьому анімізм та християнство.

У трагедії Вільяма Шекспіра «Макбет» (1603-1606) також фігурує мотив залучення лісу до людських військових конфліктів, проте вже у кардинально іншому забарвленні. Пророцтво Макбету, тану Гламіса, з приводу термінів його королювання роблять віщі сестри – відьми, диявольські створіння. Відповідно, й саме їхнє передбачення має химерний, фантазмагоричний характер: «...доки на Дунсінанський пагорок високий не зрушить ліс Бірнамський». Втім, втілення цього пророцтва відбувається цілком реалістичним чином: не знаючи про нього, вояки армії Макдуфа маскуються гілками в Бірнамському лісі, тож слуги Макбета в паніці сповіщають йому, що ліс буцімто дійсно зрушив з місця. Тут спостерігаємо своєрідну деавтоматизацію прийому, коли потойбічне та макабричне начало, які втілюють відьми вступає у взаємодію з цілком звичайними, продиктованими військовою наукою діями

Макдуфової армії. Відтак підкреслюється діаболічна природа вчинків Макбета, який занадто поклався на відьом і фактично продав душу дияволу заради влади.

Переосмислення мотиву дерев-комбатантів спостерігаємо у британській літературі ХХ століття – воно пов'язане із розвитком жанру фентезі, одними із найяскравіших представників якого стали Дж.Р.Р. Толкін та К.С. Льюїс. Обидва оксфордські професори, члени гуртка Інклінгів, що блискуче знали на давніх германських мовах і кельтському та германському епосі, приблизно в один і той самий час створюють дві найвеличніші еталонні фентезі-епопеї – трилогію «Володар перстенів» та семикнижжя «Хроніки Нарнії».

В обидвох цих творах фігурує мотив дерев-комбатантів, актуалізований схожим чином. У Толкіна у другій частині трилогії «Дві вежі» з'являються енти – давня раса Середзем'я, деревоподібні «пастухи дерев», які страждають від інспірованої чаклуном Саруманом «технічної революції» та поволі засинають та деревеніють. Заклик приєднатися до сил добра та покласти край свавіллю чаклуна, який найгрубішим чином втручається в природу та спотворює її до своїх потреб, виводить ентів зі сплячки, і вони рішучо опираються Саруманові – трощать річкову дамбу, розбивають кам'яні стіни, затоплюють підземні зброярні, в такий спосіб повертаючи природі первісний вигляд і сенс.

Відомо, що сам Толкін дуже любив дерева та мав улюбленців на території Оксфордського університету. Його також певним чином обурювала технізація сучасного йому суспільства, тож завдяки ентам він свого роду мстить надміру техногенному ХХ століттю, в якому природа стає заручницею прогресу. Схожим чином мотив війська дерев реалізується і в романі «Принц Каспіан» К.С. Льюїса – повернення старих королів і королев а також лева Аслана пробуджує природу та дух Нарнії, відроджує її в первісному вигляді. Проходячи землями Нарнії, Аслан пробуджує її древні сили, зокрема духів лісу дріад, та й самі дерева, які разом із левом вирушають на допомогу армії короля Пітера. В цьому творі похід дерев має скоріш емблематичне значення – в ньому простежується глибокий

християнський підтекст та символіка тріумфу життя над смертю, істини над брехнею та віри над зневір'ям.